

LBRIS

We know
books

MINȚI CRIMINALE

Fenomenologia răutății

Alfredo Calcedo Barba

Universitatea Complutense din Madrid
Spitalul Universitar General Gregorio Marañón

LITERA
București

CUPRINS

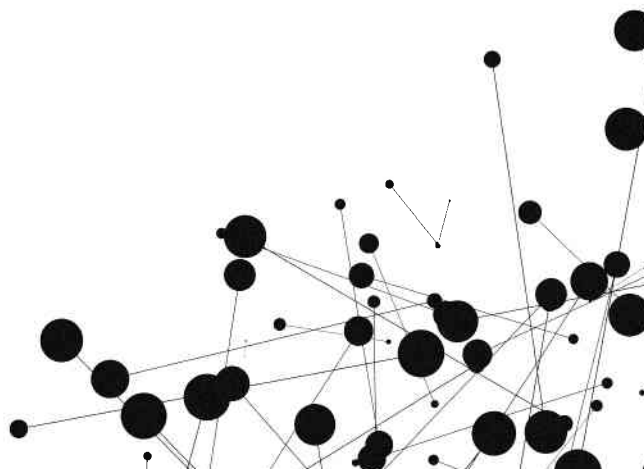
Introducere	7
Ce este psihopatia?	10
Definiția clasică a psihopatiei	11
Evaluare a psihopatiei	13
Psihopatie, violență și comportament criminal	15
Subtipuri de psihopați	17
Cercetare biologică a psihopatiei	18
Genetică: Moștenim psihopatia prin ADN?	21
Studii de genetică comportamentală	23
<i>Concepte fundamentale ale geneticii</i>	25
Date din studiile de genetică comportamentală	27
Studii de genetică moleculară: gene candidate	30
Studiile de asociere la nivelul întregului genom (GWA)	34
Concluzii privind genetica psihopatiei	35
Influența hormonilor asupra comportamentului uman	37
Cortizol	41
Testosteron	42
Efectele combinate ale cortizolului și testosteronului	44
Efectele altor hormoni în relație cu psihopatia	45
Relația dintre comportament și activitatea electrică a creierului: neurofiziologie	47
Sistemul nervos autonom	50
Electroencefalograma	57
Neuropsihologie	61
Cortexul orbitofrontal și cortexul prefrontal ventromedial	67
Amigdala	69
<i>Dilema tramvaiului</i>	70

Cortexul prefrontal dorsolateral	74
Cortexul prefrontal: dorsolateral versus ventromedial	77
Deficitul de atenție și psihopatia	77
Integrarea cerebrală interemisferică	79
Neuroimagică	81
Critici privind utilizarea neuroimagingului pentru studiul comportamentului	84
Studii ale volumului cerebral	85
Funcționarea amigdalei	86
Funcționarea cortexului orbitofrontal și ventromedial	86
Alte regiuni ale creierului	88
Violență reactivă versus violență instrumentală: baze biologice diferite	91
Evoluția psihopaților	93
Influența mediului înconjurător	95
Mentalizare	99
Atașament și criminalitate	102
Studii empirice privind factorii de risc pentru dezvoltarea unui comportament infracțional	103
Răutatea umană	111
Probleme de definire	113
Studii după cel de-al Doilea Război Mondial	114
<i>Răutatea în literatură</i>	116
Ușurința cu care apare răutatea	127
Răspunderea penală a psihopatului	129
Este psihopatul responsabil de acțiunile sale?	133
Creier și comportament: eterna problemă	137
Cazul Weinstein sau seducția neuroștiinței	138
<i>Cazul domnului Oft</i>	140
Ideologia „neuro”	142
Concluzie	143
Bibliografie recomandată	144

LIBRIS

We know
books

INTRODUCERE

Cele mai multe infracțiuni violente grave sunt comise de persoane etichetate drept „psihopați“. De-a lungul timpului, cauzele acestor comportamente au fost căutate în general în biografia personală, în istoria familială și în condiționarea socială care definesc acești indivizi. Cu toate acestea, în ultimii 15–20 de ani, s-a produs o schimbare, s-a pus accentul și pe analiza factorilor biologici de condiționare a acestora. În acest sens, au apărut numeroase studii grație unor tehnici avansate de marcare genetică, neuroimagică și neurofiziologică, printre altele, menite să identifice un model specific pentru aceste cazuri.

În privința răspunsului penal, funcționarea intelectuală a psihopaților a fost întotdeauna considerată în parametrii normalității, deoarece aceste persoane sunt capabile să distingă între bine și rău și au capacitatea de a analiza consecințele comportamentului lor.

Cu toate acestea, descoperirile recente privind baza biologică a psihopatiei ridică întrebarea dacă psihopații sunt capabili de autocontrol și, prin urmare, dacă pot fi considerați responsabili de starea lor.

Pe parcursul acestei cărți vom explica, în termeni simpli, diferitele modele teoretice existente privind originile comportamentului psihopat. În acest sens, vom ține seama de mediul psihosocial al individului și de biologia moștenită de acesta.

Ce este psihopatia?

Deși termenul de psihopat a fost folosit în multe contexte diferite, psihopatia este în general definită ca o tulburare de personalitate cu un set de caracteristici specifice. Modul în care se manifestă este evident, mai ales în relațiile interpersonale. Acești indivizi tind să fie ostentativi și egocentriți, se consideră mult mai importanți decât sunt în realitate, tind să dea vina pe alții pentru eșecurile sau dificultățile pe care le-au întâmpinat în viață și adesea profită de ceilalți folosind arme precum seducția, manipularea și înșelăciunea. Emoțiile lor sunt deseori superficiale și false, iar atunci când îi rănesc pe ceilalți nu prea simt vinovăție sau remușcări. Lipsa lor de empatie iese în evidență și sunt descriși ca insensibili sau cruzi, ca persoane foarte reci. O altă caracteristică a acestor pacienți este faptul că, de obicei, au un control ridicat al fricii, ceea ce duce la un comportament imprudent și la asumarea de riscuri în diferite sfere ale vieții lor. Nu-și fac griji în privința pedepselor sau a rănilor fizice și nici nu-și bat capul cu repercusiunile sociale sau descalificările pe care le-ar putea primi la un moment dat.

Psihopații pot fi, de asemenea, impulsivi, căutând recompense și senzații noi. În viața lor personală, sunt adesea iresponsabili și nu au un plan clar și definit. Temperamentul lor este inconstant și pot trece cu ușurință de la calm la iritabilitate. Mai mult decât atât, este un lucru comun ca aceștia să nu țină cont de normele sociale și să se comporte adesea într-un mod considerat imoral.

Din moment ce acest model a fost găsit la multe persoane, s-a ajuns la concluzia că acest set de trăsături reprezintă o singură tulburare. Este clar că trăsăturile de personalitate discutate pot duce la un comportament dăunător și, prin

urmare, la comiterea de acte violente, dar realitatea este că mulți psihopați care îndeplinesc aceste criterii au succes în viață și nu ajung în închisoare și nici nu duc o viață disfuncțională. Așadar, comportamentul antisocial, ca principală caracteristică a psihopaților, nu poate fi considerat un criteriu de sine stătător, ci trebuie privit într-un set de trăsături de personalitate, în special de natură emoțională, care definește relația acestor indivizi cu restul societății.

Definiția clasică a psihopatiei

Deși termenul de psihopat a fost folosit pentru a descrie o serie de indivizi, conceptualizarea acestuia provine dintr-o lucrare clasică de psihiatrie scrisă de cunoscutul autor american Hervey Cleckley. În 1941, acesta a publicat o carte intitulată *The Mask of Sanity (Masca sănătății mintale)*. Prin acest titlu, autorul face trimitere la faptul că persoanele care suferă de psihopatie prezintă, în aparență, un comportament normal, adică nu atrag cu nimic atenția. Această realitate contrastează cu majoritatea tulburărilor psihice pe care le studiază profesioniștii din domeniul sănătății mintale.

Cleckley oferă o descriere a psihopaților pe baza experiențelor avute cu pacienții săi, atât în unități de psihiatrie, cât și în practica sa privată. Acesta a definit următoarele caracteristici:

- Farmec superficial și inteligentă.
- Lipsă a delirurilor sau a altor semne de gândire irațională.
- Absență a nervozității sau a manifestărilor nevrotice de orice tip.

- Fiabilitate scăzută.
- Nesinceritate.
- Lipsa de remușcări sau de rușine.
- Comportament antisocial fără a avea vreun motiv clar.
- Judecată slabă și incapacitate de a învăța din experiențe traumatice.
- Egocentrism patologic și incapacitate de a simți atașament față de alte persoane.
- Sărăcie generală în privința relațiilor afective dorite.
- Lipsă de introspecție în fața acestor probleme.
- Răspuns afectiv slab în relațiile interpersonale în general.
- Control slab asupra consumului de alcool.
- Amenințări de sinucidere care rareori sunt puse în practică.
- Viață sexuală cu un caracter rece, impersonal și trivial, abia integrată în viața afectivă.
- Eșec în urmarea oricărui proiect de viață.

Așa cum am menționat mai sus, titlul ales de Cleckley pentru lucrarea sa – *Masca sănătății mintale* – prezintă clar ideea lui despre psihopatie. Este vorba despre „un lucru“ mascat de fațada unei bune sănătăți mintale, care acoperă niște probleme grave de personalitate. De asemenea, profilul psihopatului diferă de cel al altor indivizi cu probleme psihiatrice, care prezintă simptome foarte evidente de depresie, confuzie, agitație sau pierdere a contactului cu realitatea. În schimb, psihopații par a fi încrezători în sine și bine adaptați la mediul în care trăiesc, deși, atunci când le este urmărită traiectoria, devine clar cât de dificil este pentru ei să funcționeze normal în viața de zi cu zi.

Evaluare a psihopatiei

În urma lucrărilor lui Harvey Cleckley, au fost deschise numeroase linii de cercetare în încercarea de a dezvolta chestionare pentru a detecta trăsăturile psihopatiei. Robert Hare, psiholog canadian care a început să lucreze în mediul carceral în anii 1970 și a avut ocazia să evalueze un număr mare de deținuți cu trăsături psihopatice, s-a remarcat în rândul grupului mare de cercetători care s-au ocupat de această problemă.

Unul dintre principalele obstacole de care s-au lovit cercetătorii a fost că psihopații aveau tendința de a ascunde adevărul, astfel încât nu au putut obține rezultate fiabile cu un simplu chestionar. Din acest motiv, aceștia au fost nevoiți să dezvolte un instrument de măsurare care nu numai că folosea relatarea pacientului, dar le permitea să o compare cu alte informații, cum ar fi o analiză a istoricului clinic și a cazierului judiciar al persoanei în cauză, pentru a defini mai bine trăsăturile psihopatice.

Au fost elaborate și alte instrumente pentru a măsura psihopatia, dar cel mai cunoscut la nivel internațional este, fără îndoială, Inventarul Personalității Psihopate (Psychopathy Checklist, PCL) al lui Robert Hare, care a trecut prin mai multe ediții, cea mai recentă versiune fiind cunoscută sub numele de PCL-R. Acest instrument a fost dezvoltat pentru a fi aplicat în principal în mediul penitenciar, dar au fost elaborate și altele pentru a detecta trăsăturile psihopatice în alte medii decât cel penitenciar, în special la locul de muncă.

Ca toate scalele concepute pentru a măsura trăsăturile de personalitate, PCL-R oferă o perspectivă dimensională, adică raportează prezența mai mare sau mai mică a psihopatiei la o mărime numerică. Acest lucru ridică problema modului

în care se stabilește pragul care să permită ca doar indivizii cu un scor peste acesta să fie socotiți psihopați. Ca în cazul tuturor chestionarelor de personalitate, PCL-R necesită, de asemenea, multe întrebări sau itemi, iar când există un număr mare de itemi, aceștia trebuie să fie grupați în factori. Modelul dezvoltat de Robert Hare consideră că psihopatia este formată din doi factori fundamentali:

1. Primul factor are legătură cu aspectele interpersonale și afective.
 - În cadrul relațiilor interpersonale, există elemente ca superficialitatea, stima de sine excesivă, minciuna patologică și comportamentul manipulator.
 - Componenta afectivă include lipsa sentimentelor de vinovăție sau de remușcare, o afectivitate superficială, o atitudine crudă și lipsită de empatie și o incapacitate de a-și asuma responsabilitatea pentru propriul comportament.
2. Al doilea factor se referă la stilul de viață și la comportamentul antisocial și este împărțit în alte două elemente:
 - Stil de viață caracterizat de căutarea senzațiilor tari, comportament impulsiv și iresponsabil, atitudine parazită, profitarea de alte persoane și lipsa unor obiective realiste în viață.
 - Factorul comportamentului antisocial, pe care îl regăsim în elemente cum ar fi controlul slab al comportamentului, probleme temperamentale repetate încă din copilărie, delincvență juvenilă, atitudine imorală în perioada de probațiune sau alte elemente compatibile cu un comportament infrațional.

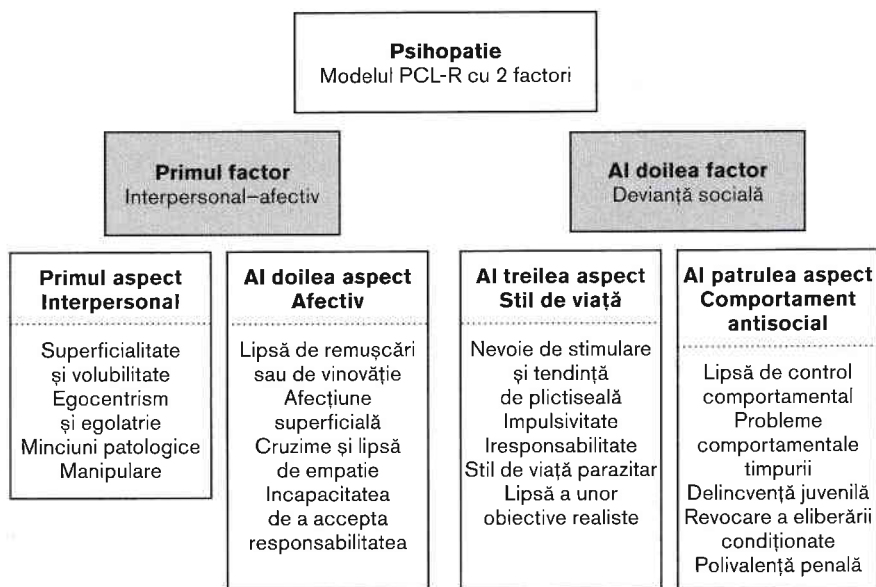

Figura 1: Trăsături psihopatie. Scala PCL-R (Psychopathy Checklist Revised – Inventarul Personalității Psihopate Revizuit) este un instrument dezvoltat de Robert Hare, utilizat pentru a diagnostica cazurile de psihopatie.

Psihopatie, violență și comportament criminal

Trăsăturile psihopate tind să fie asociate în mod eronat cu un comportament criminal. Este adevărat că un procent ridicat de persoane care sunt caracterizate de astfel de trăsături au un comportament dăunător, aproximativ 25% din populația penitenciară îndeplinind criteriile pentru psihopatie. Cu toate acestea, există multe persoane cu trăsături specifice psihopatiei care, într-un fel sau altul, sunt capabile să aibă succes în viața personală și profesională. Acestea nu comit acte infracționale suficient de grave pentru a justifica încarcerarea, deși este adevărat că, atunci când le observăm modul în care se

poartă și în care se raportează la ceilalți, ne dăm seama că au un comportament care este în mod clar antisocial sau care ar putea fi considerat imoral. De exemplu, mint adesea, îi manipulează pe ceilalți și nu se implică în relații. Din acest motiv, psihopații care ajung la închisoare sunt numiți „psihopați fără succes“, în timp ce aceia care progresează în viață și nu ajung la închisoare sunt numiți „psihopați de succes“.

Un alt element care trebuie luat în considerare este distincția dintre psihopatie și tulburarea de personalitate antisocială (TPA), așa cum este definită în cele două clasificări principale ale tulburărilor mintale (DSM-5 al Asociației Americane de Psihiatrie și ICD-10 al Organizației Mondiale a Sănătății). În fiecare dintre aceste clasificări, apare conceptul de tulburare de personalitate, pe care nu îl vom analiza în detaliu în această carte din lipsă de spațiu. Cu toate acestea, dorim să subliniem faptul că printre diferitele tulburări de personalitate ce apar în ambele clasificări se numără tulburarea de personalitate antisocială, adesea confundată cu psihopatia. Persoanele cu această tulburare de personalitate au, de obicei, elementele celui de-al doilea factor al psihopatiei (comportament și stil de viață antisocial), dar nu au componenta afectivă a acesteia, adică răceală și lipsă de remușcări. Ceea ce îi deosebește pe indivizii cu TPA de psihopați este tipul de violență. Psihopații prezintă o violență instrumentală, adică o violență planificată, care apare într-o situație în care nu a existat o agresiune anterioară, și este îndreptată spre un scop; în timp ce, în cazul persoanelor cu tulburare de personalitate antisocială, violența manifestată este de obicei pasională sau reactivă și apare în situații de conflict.

Comportamentul violent al psihopaților se poate deosebi, de asemenea, de violența ce poate fi prezentă în cazul altor

tulburări mintale, cum ar fi la pacienții psihotici sau cea produsă de intoxicația cu substanțe psihoactive. În toate aceste exemple, violența instrumentală, adică violența folosită ca instrument pentru a atinge un scop, nu este de obicei prezentă.

Subtipuri de psihopați

În plus față de distincția pe care am făcut-o între psihopații fără succes și cei de succes, cercetările recente au stabilit că pot exista diferite subtipuri, în funcție de cauzele care au declanșat psihopatia. Se face o distincție între psihopații primari și secundari, deoarece se consideră că fiecare dintre aceste două subtipuri are o origine neurobiologică diferită:

- Psihopații primari sunt stabili din punct de vedere emoțional și reacționează slab la situații de stres.
- Psihopații secundari se caracterizează printr-o emoționalitate ridicată, asociată cu impulsivitate și ostilitate. Aceștia au un nivel ridicat de anxietate și foarte puține relații interpersonale, dând astfel dovadă de o iritabilitate crescută și de izolare socială și nu sunt asertivi.

Psihopații primari se remarcă prin răceala și lipsa de răspuns afectiv manifestate într-un context puternic emoțional și prin lipsa de empatie. În timp ce la psihopații secundari există un răspuns emoțional mai mare, care adesea scapă de sub control, declanșând un comportament violent. De exemplu, dacă izbucnește o revoltă într-un loc public, psihopatul primar analizează cu răceală situația și șansele de reușită în

confruntarea cu ceilalți. Pe de altă parte, psihopatul secundar acționează impulsiv, atacând, chiar dacă se află în minoritate și are un risc ridicat de a pierde confruntarea.

Cercetare biologică a psihopatiei

În 1942, Harvey Cleckley a declarat că este „probabil ca psihopații să se fi născut cu un fel de defect biologic care i-a privat de capacitatea de a simți sau de a aprecia problemele importante ale vieții sau de a reacționa la ele într-un mod normal și adecvat”. Pornind de la această intuiție a lui Cleckley, un foarte bun observator clinic, în deceniile următoare au fost efectuate numeroase cercetări privind neurobiologia psihopatiei.

Cu toate acestea, având în vedere relația dintre psihopatie și comportamentul infracțional, cercetarea posibilelor cauze biologice are conotații etice și juridice importante. Existența unor factori determinanți biologici poate influența modul în care societatea privește pedeapsa ce trebuie impusă indivizilor care au comis crime violente îngrozitoare. Principalul motiv fiind acela că indivizii respectivi s-ar putea să nu fie responsabili de neurobiologia care le condiționează comportamentul.

Această chestiune ridică o dublă problemă: pe de o parte, au existat multe critici la adresa acestei linii de cercetare, unii cercetători propunând ca pedepsele pentru infracțiunile comise de psihopați să fie atenuate deoarece aceștia suferă de disfuncții neurobiologice; pe de altă parte, am putea găsi aceleași deficite biologice la nonpsihopați, care ar putea să ni se pară mai expuși riscului de a avea un comportament infracțional, ceea ce ar duce la marginalizarea și chiar la pedepsirea acestor persoane înainte de a comite o infracțiune. Deși cercetările